Floravaktarna i Skåne Rapporterar

Källgräs i Skåne

Kjell-Arne Olsson & Charlotte Wigermo

Figur 1. Den lilla Vittskövleån ringlar sig genom en välhävdad betesmark och erbjuder en fin miljö för några små bestånd av källgräs. Foto: K.-A. Olsson.

> Narvgräset, som man för dess växställe vid källdrag o.d. också skulle kunna kalla Källgräs, är alldeles glatt, särdeles mjukt, sött och saftigt, hvadan kreaturen mycket begärligt äta det; således ett ypperligt betesgräs. Det bebor Europa, Caucasien, Siberien, N. Amerika och Island.
>
> C. F. Nyman 1868

Så sammanfattar Carl Fredric Nyman sin beskrivning av källgräs *Catabrosa aquatica* i *Svenska Växternas Naturhistoria* (Nyman 1868). Numera är det dessvärre allt färre kreatur som kan njuta av denna läckerhet i vår natur. Källgräs har blivit allt ovanligare och är idag klassad som sårbar (VU) på vår nationella rödlista (Artdatabanken 2020). Det gamla svenska namnet ”narvgräs” är även ett trivialnamn på vårt vanliga trädgårdsogräs våtarv *Stellaria media*. Ett annat äldre namn på källgräs är ”källtäppa” från Leopold Martin Neumans *Sveriges Flora* (Neuman 1901). Namnet kan förmodas härledas från gräsets förmåga att bilda stora, flytande bestånd (Fig.3). Ett annan gräs med samma kapacitet och som man ofta hittar tillsammans med källgräs är ”mannagryne” (för att använda Neumans svenska namnförslag…).

Källgräs är ett flerårigt gräs med kala, knäböjda strån och ljust gröna, ganska korta och breda blad med båtformad spets. Det bildar ofta täta bestånd av långa krypande, ibland på vattenytan flytande, utlöpare med rotslående leder. Vippan är ganska gles med tunna, vanligen nedåtriktade vippgrenar och småax som oftast är 2-blommiga. Då småaxen brukar vara tonade i violett, ser vipporna mörka ut i fält. (Fig 2, 3 & 4).

Källgräs växer på näringsrik, dyig mark vid källor, bäckar, diken och dammar. Många förekomster finns på havsstränder och då gärna på tångvallar och vid rännilar som letar sig ut över stranden.

Källgräs har en vid utbredning över norra halvklotet med förekomster över hela Europa, Nordafrika och de nordligare delarna av Asien

och Nordamerika. Från den södra hemisfären är det känt från de sydligaste delarna av Chile och Argentina. Källgräs finns i Nordens alla länder, ofta sparsamt men ganska vanligt i exempelvis de nordliga, kustnära delarna av Norge och i delar av Danmark och där främst på Nordjylland.

I Sverige har källgräs många förekomster längs Västkusten och i de mellersta delarna av landet. Det växer även på Öland och Gotland, medan det tycks vara försvunnet från Småland, där det senaste fyndet gjordes 1931 (Edqvist & Karlsson 2007), och från Blekinge, där den sista lokalen vid Hällevik på Listerlandet översandades 1981 (Fröberg 2006).

Källgräs var en gång en ganska vanlig växt i Skånes kalktrakter med drygt 200 kända lokaler under tidernas lopp. Det första fyndet i landskapet gjordes av von Düben 1835 i Västra Karaby (Kävlinge kommun). Sedan några decennier tillbaka har källgräset emellertid gått sakta men säkert tillbaka. Under inventeringen för Projekt Skånes flora (1989–2005) noterades gräset på drygt 70 lokaler, men under floraväktarnas i Skåne inventering 2020–2023 kunde det bara återfinnas på 26 av dessa. Fyra nya lokaler för källgräs tillkom under dessa år och två återstår att besöka i Simrishamns kommun.

Under den senaste skåneinventeringen stod Bjärehalvöns havsstränder i särklass vad gäller förekomster för källgräs. Då noterades det från 30 lokaler, men tyvärr kunde det endast återfinnas på nio under vår nyligen genomförda uppföljning. Glädjande är dock att de rikaste lokalerna för källgräs idag finns bland dessa. På tre närliggande förekomster vid Vasalt i Grevie kunde ca 2 500 plantor räknas in och vid Vejbystrand noterades omkring 4 000 ex. Även på Hallands Väderö finns det fortfarande kvar ett rikligt bestånd om ca 500 plantor. Från Väderön är källgräs känt sedan 1883.

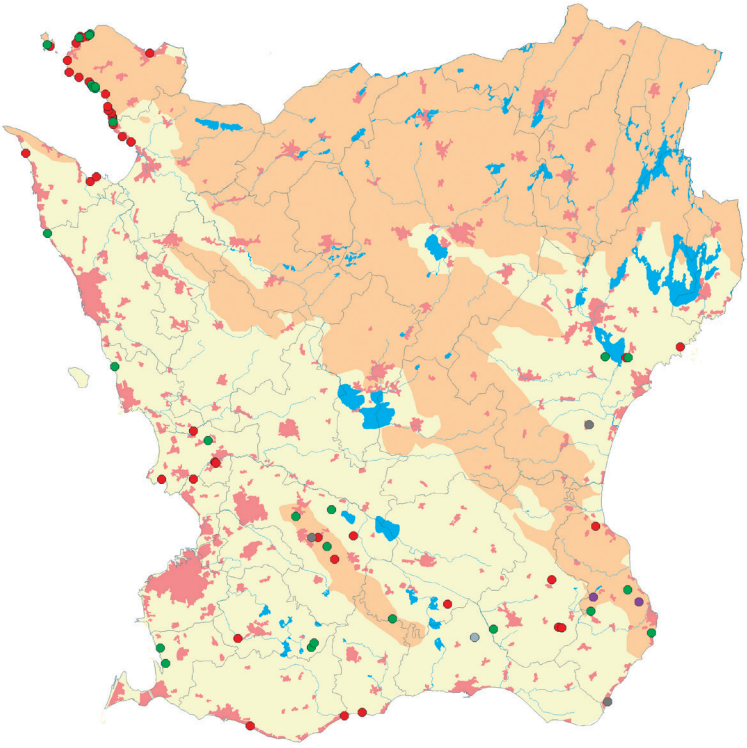
Figur 2. Planta av källgräs på öppen mark.
Foto: Åke Svensson.

Figur 3. Källgräs kan bilda stora flytande bestånd.
Wikimedia Commons. Foto: Christian Fischer.

Figur 4. Källgräs ur Palmstruch, J. W. 1807.
Svensk Botanik, vol. 9, t. 587.

Karta. Källgräs i Skåne efter 1989.
● = återfunnen 2020–2023
● = inte återfunnen 2020–2023
● = nya lokaler 2020–2023
● = ej besökta

Källgräs tycks ha gått tillbaka i alla delar av landskapet men nog allra mest på Kristianstadsslätten. Sedan det upptäcktes för 100 år sedan i denna trakt har det noterats från uppemot 30 lokaler. Redan under inventeringen för Projekt Skånes flora var antalet lokaler för källgräs nere i fyra. Idag är det bara två av dessa som återstår, båda i diken invid Hammarsjön där den ena är stadd i kraftig igenväxning till följd av upphörd hävd. Som en klen tröst upptäcktes en ny lokal vid Vittskövleån för några år sedan. Här växer ett fåtal plantor i en vacker betesmark där den lilla ån rinner fram (Fig. 1). (Knappt en meter bred måste detta vara landets minsta ”å”. Bara en kort sträcka uppströms heter vattendraget Forsakarsbäcken. Vad som föranlett uppgraderingen från bäck till å, kan man undra).

Källgräs är ett konkurrenssvagt gräs som gynnas av att strandmiljöer hålls öppna genom bete och tramp. Genom framförallt igenväxning, som en följd av svag eller upphörd hävd, har det gått starkt tillbaka i Skåne under senare decennier. Det som är positivt för källgräset idag är att åtskilliga av dess lokaler är belägna inom reservat, där dessutom de rikaste förekomsterna finns. Dock är det viktigt att skötseln här utformas så att detta rara gräs gynnas. Det är källgräset väl värt; det är ju så mjukt, sött och saftigt!

Referenser

Edqvist, M. & Karlsson, T. 2007. *Smålands flora*, SBF-Förlaget, Uppsala.

Fröberg, L. 2006. *Blekinges flora*. SBF-Förlaget, Uppsala.

Hultén, E. 1971. *Atlas över växternas utbredning i Norden*. Stockholm.

Neuman. L.M. 1901. *Sveriges Flora* (*Fanerogamerna*). C.W.K. Gleerups Förlag, Lund.

Nyman, C.F. 1868. *Utkast till svenska växternas naturhistoria eller Sveriges fanerogamer skildrade i korthet med deras växställen och utbredning m.m., deras egenskaper, användning och historia i allmänhet I-II*. Örebro.

SLU Artdatabanken 2020. *Rödlistade arter i Sverige 2020*. SLU, Uppsala.

Tyler, T. m.fl. (red). 2007. *Floran i Skåne. Arterna och deras utbredning.* Lund.

Weimarck, H. & Weimarck, G. 1985. *Atlas över Skånes Flora*. Lund.